

Påvel Nicklasson: *Att aldrig vandra vill – Johan Haquin Wallman Sveriges förste arkeolog*. Institutionen för arkeologi och antikens historia, Lunds universitet 2011. 496 s., ill. ISBN 978-91-89578-43-2.

Påvel Nicklassons biografi över Johan Haquin Wallman (1792–1853) är en anmärkningsvärd bok ur flera olika hänseenden. Det är en tjock bok, 496 sidor i A4-format med dubbelspaltig text. Det kan tyckas väl mycket för de flesta biografier, särskilt om någon som inte är en känd personlighet. Tidigare forskning om Wallman har huvudsakligen stått att finna i mindre stycken skrivna i verk ägnade betydligt mer namnkunniga arkeologer. Wallmans forskning framställs i dessa skildringar snarast som en kuriositet, ett vetenskapligt stickspår som inte ledde någonstans. Denna uppfattning om Wallman som en närmast obskyr forskare önskar Nicklasson förändra och det lyckas han med vill jag hävda.

Det är dock inte bara biografins storlek, utan även Nicklassons stil som är något utöver det vanliga. Författaren inleder sitt förord med orden: ”Detta är den värsta bok jag skrivit. Den är alldeles för lång och alldeles för invecklad. Den var svår att skriva och är säkert svår att läsa.” Här har författaren uppenbart fel. *Att aldrig vandra vill* är inte en svåräst bok, resonemangen är visserligen sammansatta, men inte svåra att förstå. De är däremot närmast omöjliga att sammanfatta på några rader. Nicklassons skriver ovanligt personligt för att vara i en vetenskaplig text, men det är detta som gör att man trots allt förvånansvärt lätt kommer igenom boken. Väl ute från sista sidan, så har man fått ett nytt perspektiv på den svenska arkeologihistorien.

Vem var då denne Wallman som Nicklasson ägnat sin möda? Han föddes in i en östgötsk prästsläkt i Linköping och slutade sina dagar som kyrkoherde i Slaka, Östergötland. Däremellan hann han med åtskilligt, bland annat företog Wallman ett antal antikvariska resor i Sverige på 1820- och 1830-talen. På dessa expeditioner lyckades han dokumentera en häpnadsväckande stor mängd fornlämningar. Dessa beskrivningar är detaljerade och innehåller mycket information som är intressant även för dagens forskare. Wallman var, liksom flera arkeologer under första halvan av 1800-talet, likaså framstående naturforskare och docent i naturalhistoria och en specialist på alger.

När det gäller omfattande och utförlig fornminnesinventering så är Wallman utan tvekan den store portalfiguren i Sverige. Då man läser om hans umbä-

randen förknippade med fotvandringarna genom ett förindustriellt Sverige, så dyker givetvis Nils Månsson Mandelgren upp i medvetandet. Wallmans liv, liksom Mandelgrens, var en kamp, parad med en närmast fix idé om ett alldeles särskilt kunskapskall. Ett kapitel med titeln *Den eländige* ägnas i boken åt provotiderna i Wallmans liv. De talande undertitlarna i kapitlet är, *Fattig, Förbigången, Utstött och Sjuk*.

Nicklasson djupdyker även i beskrivningar av de akademiska fraktionsstrider och personliga vendettor som utgör en viktig komponent för idéhistorisk utveckling. Idéer påverkar historien, men specifika historiska sociala situationer har också en betydelse för vilka tankar som får genomslag. Wallman var i flera kretsar ett mycket aktat namn, han var riksdagsman, tillika medlem i Vitterhetsakademien. Hans arkeologiska gärning kom under slutet av 1800-talet och 1900-talet dock att betraktas som perifer och vissa av hans tolkningar som rena stolligheter. Han var företrädare för en romantiskt färgad historiesyn, ett perspektiv som man inom arkeologihistorien oftast varit mån om att ta avstånd ifrån. Denna schablonbild av romantiken nyanserar Nicklasson och häri ligger en av de riktigt goda kvaliteterna i arbetet om Wallman.

Wallmans antikvariska verksamhet var nära kopplad till det Götiska förbundet, som han också var medlem av. Denna manliga intellektuella sammanslutning, som bildades 1811 och fortlevde fram till 1844, skulle komma att sätta ett djupt avtryck i många olika kulturella sammanhang. Baron Jacob Adlerbeth, eldsjäl och drivande kraft i Götiska förbundet, bidrog till att möjliggöra Wallmans arkeologiska expeditioner i landet. Adlerbeths stöd var därmed helt avgörande för Wallmans tidiga forskargärning. Det Götiska förbundet blir därför en viktig nyckel för att få förståelse för det sociala ramverk som påverkade det tidiga 1800-talets intellektuella samhälle. Idag förknippar nog åtskilliga det Götiska förbundet med en samling intellektuella festprissar som i högstämnda ordalag prisade nationen och dess forntida glansfyllda ursprung. De som är riktigt kritiska menar att det är med det Götiska förbundet som fröet till en chauvinistisk nationalism föds i Sverige. Nicklasson tecknar en betydligt mer komplicerad bild än så.

Götiska förbundet bör förstås utifrån sin egen historiska tid. År 1811 stod kejsare Napoleon av Frankrike på höjden av sin makt. En stor del av Europa stod i beroende till den franska stormakten. Tsar Alexander I av Ryssland hade 1807 slutit ett hemligt fördrag med Napoleon i Tilsit, vilket möjliggjorde den ryska attacken

mot Sverige och Finland 1808. Året därpå tvingades det svenska riket att avträda de finska territorierna genom freden i Fredrikshamn. Det år då det Götiska förbundet bildades föreföll det som om Europa och världen skulle komma att delas in i intressesfärer för ett fåtal stormakter. Den gamla politiska kartan i Europa höll på att ritas om fullständigt, vilket skapade en grogrund för nya politisk-filosofiska idéer. Historia och historieskrivande skulle spela en viktig roll i de nya nationsbyggena. Inte minst skulle begreppet nation och idéer om vad en sådan kunde vara vid denna tid få ett vidare genomslag i statsvetenskaplig filosofi. Götiska förbundet bidrog till att forma grundläggande uppfattningar om den svenska nationen. Man förde samtidigt vidare delar av ett betydligt äldre tankegod. Göticismen, vars rötter kan härledas ända tillbaka till 1400-talet, hade från början varit inriktad på det historiska studiet av goterna och främjades fram till 1600-talet av statsmakten. Det götiska historieskrivandet bidrog under stormaktstiden till att ge en relativt ny statsbildning som den svenska legitimitet. På 1700-talet kom göticismen att alltmer inrikta sig på studier av de isländska sagorna. I den pressade situationen under Napoleonkrigen blev fornforskningen åter aktuell i ett politiskt-kulturellt sammanhang.

Tanken om nationen som en politisk-juridisk enhet och konstruktion var kännetecknande för den franska statsutvecklingen efter revolutionen 1789. I Tyskland hade många intellektuella välkomnat revolutionen, men efter Napoleons invasion och upplösningen av det tyskromerska riket vände sympatierna. Den idé om nationen som växte fram inom ramen för den romantiska och idealistiska filosofin i Tyskland, kan ses som sprungen ur ett motstånd mot Napoleon. Johann Gottlieb Fichtes (1762–1814) föreläsningar från 1807–1808, samlade i *Reden an die Deutsche Nation*, spelade en viktig roll för denna utveckling. I kärnan av nationen fanns, enligt Fichte, en särskild kulturell essens som fungerade som drivkraft genom historien. Denna idé, parad med den idealistiska filosofins föreställningar om förnuft och frihet, gjorde nationalismen till en radikal rörelse vid tiden. Den tyska idealistiska filosofin bemöttes också ofta med skepsis och misstänksamhet av många statsmakter, inte minst av den svenska. Götiska förbundet framförde sannerligen inte några statsomvälvande tankar, men de banade väg för romantikens genombrott i Sverige. Åtskilliga av romantikens tankar var lätta att förena med göticismens tankegod, nationalismen tedde sig också mindre hotfull under en götisk mantel. Om Fichte av vissa betraktades som alltför revolutionär, så

var Friedrich Schellings (1775–1854) filosofi lättare att acceptera. Schelling var starkt influerad av Fichte, men inte lika politiskt kontroversiell. Nicklasson visar på ett mycket övertygande sätt hur Schellings romantiska idealistiska filosofi genomsyrar Wallmans tolkningar och historiesyn.

Romantiken kom att bli en konservativ tankerörelse i Sverige menar Nicklasson. Wallman kan förvisso i sin politiska gärning betraktas som en representant för ett konservativt tänkande. Frågan är dock om man därmed kan göra en sådan generalisering om romantiken och den idealistiska filosofins roll i Sverige såsom Nicklasson gör. Den konservativa och idealistiska Boströmianismen hade onekligen ett stort inflytande inom den svenska akademien 1800-talet igenom. Det är emellertid inte särskilt svårt att hitta exempel på intellektuella aktörer som 1810- och 1820-talen tog djupa intryck av Schelling och romantiken, vilka senare tog ställning för liberala idéer. Bland dessa kan särskilt nämnas Carl Jonas Love Almqvist (1793–1866) och Carl Adolph Agardh (1785–1859). Romantikens inflytande på det politiska samfundet i Sverige var nog mer komplext än vad det kan verka i förstone.

I boken får vi följa Wallmans väg in i romantiken från gymnasiet i Linköping till litteratörernas Uppsala och den svenske romantikern framför andra, Per Daniel Amadeus Atterbom. Wallman, vars huvudämne var botanik då han studerade vid Uppsala universitet, var i denna miljö en av de främsta förespråkarna för Schellings naturfilosofi. I dennes filosofi fanns ingen motsättning mellan ande och natur, transcendenten genomsyrade världsaltet. Nicklasson menar att Wallman förvisso senare nyanserade sin syn på naturvetenskap och Schellings naturfilosofi, men att den var fortsatt central i hans syn på forntiden. Idén om att man genom studiet av brottstycken och fragment av föremål och andra lämningar faktiskt kan få en förståelse av människor och sammanhang från en tid långt före vår egen är nära besläktad med Schellings antaganden om den mänskliga andens transcendens. Denna teoretiska utgångspunkt finner vi även i Wallmans forskning, vilket Nicklasson visar.

Wallman tolkade ofta in de fornlämningar han undersökte i en historiebild som utgick från etymologi och isländska sagor. Tolkningarna framstår idag som lustigt fantasifulla, men verkligen inte som vetenskapliga. Nicklasson pekar emellertid på att åtskilliga av de tolkningar som gjordes av arkeologer, vilka inom gängse arkeologihistoria ansetts vara de framåtsyftan-

de, såsom Sven Nilsson (1787–1883), även de kunde vara lika besynnerliga. Nicklasson argumenterar på ett övertygande sätt för tesen att den forskning som uppfattats vara mer i linje med positivistiska kunskapsideal kommit att lyftas fram inom arkeologisk historieskrivning, på bekostnad av den något äldre romantiskt färgade arkeologin. Romantiskt och idealistiskt tankegods har samtidigt fortsatt att utgöra en underström i arkeologisk teoribildning in i vår egen tid menar Nicklasson. Det är svårt att inte hålla med Nicklasson om dessa slutsatser. En av de viktigaste förtjänsterna med *Att aldrig vandra vill* ligger i att Nicklasson medvetandegör oss om romantikens betydelse för arkeologins utveckling. *Att aldrig vandra vill* gör bilden av hur arkeologin vuxit fram väsentligt mer komplicerad, men också mer intressant.

I en biografi av de här proportionerna, kan det ibland föreligga en risk för att verket antar karaktären av en hagiografi. Så är inte fallet med *Att aldrig vandra vill*. Nicklasson har lyckats behålla en distans till personen han ägnat så mycket forskarmöda. Wallman framstår förvisso som en duktig och avancerat teoretiskt tänkande arkeolog, men förefaller verkligen inte ha varit en alltigenom sympatisk person. Wallman kan inte ha varit helt lätt att leva med. I slutet lyfter Nicklasson fram Beata Wallman, Haquins syster, som tog hand om honom och vårdade honom under hans sjukdomsperioder. Nicklasson skriver: ”Johan Haquin Wallman har osynliggjorts i arkeologihistorien. Beata Wallman stod osynlig vid hans sida.” Nu är inte Haquin och Beata osynliga längre. Nicklasson har lyft fram dem ur skuggan. Wallman må i vissa stycken ha varit en mycket egensinnig arkeolog, *Att aldrig vandra vill* ter sig i vissa delar som en originell vetenskaplig text. Bokens omslag pryds av en bild av en målning med titeln *Solnedgång* gjord av romantikens kanske främste målare Caspar David Friedrich (1774–1840). Den föreställer två män som betraktar en solnedgång. I en tankelek efter läsning av *Att aldrig vandra vill* är det lätt att föreställa sig den ene som Wallman och den andre som Nicklasson. Kanske har den mänskliga anden ändå en viss historisk transcendens?

Björn Magnusson Staaf, Lund

Folkloristikens aktuella utmaningar. Vänbok till Ulf Palmenfelt. Red. Owe Ronström, Georg Drakos & Jonas Engman. Gotland University Press 19. Högskolan på Gotland, Visby 2013. 286 s., ill. ISBN 978-91-86343-15-6.

I bokens förord konstaterar de tre redaktörerna att ”[F]olkloristik är ett litet men betydelsefullt ämne i de nordiska akademierna. Förändring är dess livsluft”. Ämnet står ”idag såsom många gånger förr” inför många och stora utmaningar; en del av dem handlar om ämnets plats i universitetsvärlden, andra utmaningar rör ämnets inriktning, avgränsning, utveckling och vetenskapliga innehåll. Åter andra utmaningar har att göra med de dramatiska samhällsomvandlingarna i kölvattnet av ”välfärdsstatens upplösning, av migration, kalla krigets slut och globalisering”. Vänboken är ett bidrag till den sedan länge pågående diskussionen om folkloristikens raison d’être och vad som skall räknas som dess centrala fält.

Titeln, *Folkloristikens aktuella utmaningar*, är en blinkning till den drygt trettio år äldre *Folkloristikens aktuella paradigm*, från 1981. Syftet med denna äldre antologi var att ge en lägesbeskrivning och från denna se in i framtiden. Ett gyllene tillfälle föreligger således för att se vad som har hänt under de tre decennierna i ämnet folkloristik. Hur ser den inomvetenskapliga utvecklingen ut? Vad kan folkloristisk kunskap bidra till för att finna lösningar på politiska och sociala utmaningar – till samhällsutvecklingen? Och slutligen vad är folkloristik? Skrifterna är inte helt jämförbara, men jag utgår ifrån att de båda är någon slags indikator på vad som anses som samtidens viktigaste trender och framtida utmaningar, frågor som förtjänar djupare analys än denna.

Vänboken innehåller, förutom en inledande intervju med Ulf Palmenfelt, tio artiklar av ledande forskare i folkloristik i Norden. Terry Gunnell och Owe Ronström gör i ”Folklore och Performance Studies – en introduktion” en initierad presentation av utvecklingen inom performansstudier generellt och specifikt dess betydelse för ämnet folkloristik, men framhåller även dess betydelse för ämnet etnologi. Performansstudier innebar under 1960-talet i USA en ”vändning” från text till kontext, från dåtid till nutid och från distans till närhet och deltagande observation. Impulserna kom främst från sociolingvistik och kommunikationsvetenskap. De utgjorde ett starkt brott mot de folkloristiska forskningsmetoderna där själva texten alltid stod i centrum,